

RELATIONS BETWEEN STATE AND RELIGION IN KYRGYZSTAN

SEYİT ALİ AVCU

Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Mail: saavcu@aybu.edu.tr

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6890-9139>

ABSTRACT

Kyrgyzstan, after the collapse of the Soviet Union, has restructured its state-religion relations. Following independence, religious freedom expanded, but conflicts among religious groups and social unrest arose. This study examines the evolution of state-religion relations in Kyrgyzstan. With liberal reforms in the 1990s, religious activities were freed, and the number of religious groups rapidly increased. However, the excess of religious freedom led to state intervention, resulting in new legal regulations in 2025 that restrict religious activities. The new laws prohibit religious groups' political involvement and impose restrictions on religious education. Although Kyrgyzstan is the most democratic country in Central Asia, it struggles to balance state-religion relations under the influence of both internal and external factors. This paper discusses the impact of reforms limiting religious freedoms on social peace and evaluates the future of state-religion relations in Kyrgyzstan.

Keywords: Kyrgyzstan, State-religion relations, Religious freedom, Secularism, Social unrest.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 17.03.2025
Kabul Tarihi: 20.05.2025
Yayın Tarihi: 25.06.2025
Yayın Sezonu: Ocak - Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

AVCU Seyit Ali, (2025). "Kırgızistan'da Din-Devlet İlişkileri". *Muhafazakâr Düşünce*. Yıl: 21 Sayı: 68 (286-311).

muhafazakârdüşünce • yıl: 21 - sayı: 68 • Ocak-Haziran 2025

KIRGIZİSTAN’DA DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ

SEYİT ALİ AVCU

Öz

Kırgızistan Sovyetler Birliği’nin çöküşü sonrası din-devlet ilişkilerini yeniden yapılandırmış bir Orta Asya ülkesidir. Bağımsızlık sonrası din özgürlüğü genişlemiş, ancak dini gruplar arasında çatışmalar ve toplumda huzursuzluklar yaşanmıştır. Bu çalışmada, Kırgızistan’daki din-devlet ilişkilerinin evrimi incelenmiştir. 1990’lı yıllarda başlayan liberal reformlarla, dini faaliyetler serbest bırakılmış ve dini grupların sayısı hızla artmıştır. Ancak, dini özgürlüklerin aşırılığı, devletin müdahalesine yol açmış ve 2025’te çıkarılan yeni yasal düzenlemelerle dini faaliyetler sınırlandırılmıştır. Yeni yasalar, dini grupların siyasi faaliyetlere katılımını yasaklamakta ve dini eğitimle ilgili kısıtlamalar getirmektedir. Kırgızistan, Orta Asya’nın en demokratik ülkesi olmasına rağmen, dış ve iç faktörlerin etkisiyle din-devlet ilişkilerini dengelemekte zorlanmaktadır. Bu çalışma, Kırgızistan’daki dini özgürlüklerin sınırlandırılmasına yönelik reformların toplumsal barışa etkilerini tartışmakta ve din-devlet ilişkilerindeki geleceği değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Din-devlet ilişkileri, Dini özgürlük, Laiklik, Sosyal huzursuzluk.

Giriş

Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Orta Asya cumhuriyetlerinden biridir. Sovyetler Birliği döneminde inançla ilgili tüm faaliyetler, birçok sınırlama ve yasakla sıkı bir devlet kontrolü altındaydı. Orta Asya devletlerinin bağımsızlığa kavuşmasıyla bu durum büyük ölçüde değişti. Diğer Orta Asya devletleri gibi bağımsızlığını kazandıktan sonra Kırgızistan'da da din ve devlet ilişkisi yeniden ele alınmaya başlandı. 1990'lı yıllarda, siyasi ve hukuki reformlar kapsamında ibadet özgürlüğü, vatandaşlık hakları ve insan hakları gibi temel özgürlükler yasal güvence altına alındı. Devletin siyasi liberalleşme süreciyle birlikte bu özgürlüklere daha fazla önem verilmeğe başlandı. Devlet, din işleri üzerindeki mutlak kontrolünden vazgeçerek, din hukuku ve insan hakları bağlamında özgürlüklerin korunması gerektiğini savundu. Dini kurum ve kuruluşların bu alandaki sorunlarla ilgilenmesine yönelik düzenlemeler yapıldı. Ancak, alenacele hazırlanan bazı düzenlemeler, çoğu zaman mevcut sorunları çözmek yerine sorunun bir parçası haline geldi veya yeni sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu durum, Kırgızistan'ın sonraki dönemlerde karşılaştığı bazı problemlerin kaynağını oluşturdu.

Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası döneminde yaşanan toplumsal ve siyasi liberalleşme, devletin din politikalarında köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Bu süreçte devletin dini kurumlara yaklaşımı değişmiş, bunun sonucunda dini kuruluşlar daha aktif hale gelmiş ve çeşitli yeni dini hareketler ortaya çıkmıştır. Bağımsızlıktan günümüze kadar geçen sürede Kırgızistan'ın dini yapısında önemli bir dönüşüm yaşanmış ve ülkede tamamen yeni bir dini panorama oluşmuştur. Gallup'un 2009 yılında 114 ülkeyi kapsayan kapsamlı araştırmasına göre, Kırgızistan %72'lik dindarlık oranıyla oldukça yüksek dini bağlılık seviyesine sahip ülke konumundadır (Gallup, 2009). 2024 yılında da bu oran değişmemiştir (Wilson, 2024b). Pew Research Center'in 2013 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Kırgızistan, Orta Asya'da %35 ile nüfusunun en yüksek oranda Şeriat yasasını desteklediği ülke konumundadır (Pew Research Center, 2013). Yine de Kırgız Cumhuriyeti hem anayasal olarak hem de pratikte laik niteliğini korumuştur. Kırgızistan Orta Asya'daki komşularına göre hem laiklik açısından hem de din özgürlükleri açısından öndedir. 2024 yılında Kırgızistan, ülkelerin laiklik açısından sıralandığı CEOWorld magazine göre 80.22 skorla 67. sırada yer almaktadır (Wilson, 2024a).

Kırgızistan bağımsızlığından bugüne kadar diğer Orta Asya ülkeleri ile karşılaştırıldığında görece olarak dini özgürlükleri koruyan ve dini faaliyetlere serbestlik veren bir ülkedir. Bu sebeple birçok yabancı dini grup ülkede faaliyet

göstermektedir. Bunların içerisinde çeşitli ülkelerden gelen Hristiyan gruplar olduğu gibi Tebliğ Cemaati ve Selefiler gibi İslami gruplar da vardır. Bu grupların faaliyetleri sonucu Kırgızistan'da din değiştiren ve aktif olarak dini faaliyetlere katılanların sayısı artmıştır. Özellikle küçük yerleşim yerlerinde kurulan kiliseler yerel halkın tepkisini çekmekte ve din değiştirmiş olanların öldüklerinde nereye gömüleceği gibi konular sebebi ile toplumda huzursuzluk ve çatışmalar meydana gelmektedir. Kırgızlar için atalarının yanına gömülmek büyük önem arz ederken, Müslüman din adamları din değiştirenlerin Müslüman mezarlığına gömülemeyeceği konusunda ısrar etmektedirler. Diğer yandan ülke dışından gelen İslami akımlarla yerel ve geleneksel İslam anlayışları arasında farklılıklar da bazen çeşitli huzursuzluklara ve çatışmalara sebep olmaktadır. Özellikle, Selefî gruplar Kırgızistan'daki mezarlıkların ve cenaze törenleri gibi yerel adetlere göre yapılan uygulamaların İslami olmadığını söylemekte, bu da huzursuzluklara ve çatışmalara neden olmaktadır.

Yukarıda kısaca bahsedilen sorunlar kamuoyunun ve devlet yetkililerinin din-toplum ilişkilerinde karşılaştıkları başlıca sorunlardır. Bu nedenle dini alanda liberalleşmenin çok ileri gittiğini düşünen devlet yetkilileri dini hayata müdahale etme gereğini duymuş ve özellikle 2005 yılından itibaren dini özgürlükleri sınırlandırma yollarını aramıştır. Bunun en son örneği 21 Ocak 2025'te yasalanan "Din Özgürlüğü ve Dini Dernekler Hakkında Kanun" dur. Bu çalışmada Kırgızistan'da din devlet ilişkilerinin durumu ele alınacaktır. Devletin artarak dini hayata müdahalesinin nedenleri ve bu konuda yapılan düzenlemelerin neler olduğu araştırma soruları arasındadır. Bu araştırmanın tezi; dini gruplar ile toplum arasındaki çatışmaların önlenmesi ve Orta Asya'da her geçen gün gitgide artan dindarlaşma süreci ve bu sürece karşı başta Rusya olmak üzere komşu Orta Asya ülkelerinin geliştirdiği baskıcı ve inanç özgürlüklerini kısıtlayıcı tedbirler Kırgız devleti yetkililerini de harekete geçmeye zorlamıştır. Bunun dışında Kırgız elitinin birçok konuda Rusya'yı ve Kazakistan'ı takip etmesi nedeniyle bu iki ülke tarafından güdülen dini politikalar Kırgızistan'ı da etkilemiştir.

Bu makale altı bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, devletlerin din üzerinde neden kısıtlama getirdiğine dair literatür incelemesi yapılmıştır. İkinci bölümde, Kırgızistan'ın bağımsızlık sonrası döneminde din-devlet ilişkilerinin kısa bir tarihçesi sunulmaktadır. Üçüncü bölümde dini işlerle ilgili bürokratik kurumlar, dördüncü bölümde ise din-devlet ilişkilerinin pratikte nasıl uygulandığı analiz edilmektedir. Beşinci bölümde, din-devlet ilişkilerinde yapılan reform çalışmaları ele alınmış, altıncı bölümde ise yürürlükteki yasal

durum değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında, dini propagandanın toplumda yol açtığı sorunlar tartışılmakta ve toplumsal barış ile din özgürlüğünün birlikte nasıl korunabileceğine dair çözüm önerileri sunulmaktadır.

Devletler Neden Dini Kısıtlıyor? Teorik Perspektif

Devletler, din üzerinde çeşitli siyasi, güvenlik, sosyal ve ekonomik gerekçelere dayalı kısıtlamalar uygulayabilir. Akademik literatürde bu tür kısıtlamaların, doğrudan teolojik gerekçelerden ziyade, ideolojik alanı denetim altına alma, potansiyel tehditleri kontrol etme ve toplumsal düzeni koruma amacıyla gündeme geldiği ileri sürülmektedir. Jonathan Fox, Roger Finke, Brian Grim, Ahmet T. Kuru ve Monica Duffy Toft gibi önemli araştırmacılar, dini düzenlemelerin ardındaki motivasyonlara dair kapsamlı teorik ve ampirik analizler sunmuştur.

Bu alandaki en güçlü açıklamalardan biri, siyasi kontrol ve ideolojik egemenlik üzerine odaklanmaktadır. Jonathan Fox (2008), *A World Survey of Religion and the State* adlı eserinde, devletlerin ideolojik alanı tekeline tutmak ve alternatif meşruiyet kaynaklarını bastırmak amacıyla dini kısıtladığını belirtir. Fox'un ifadesiyle, "Devletler ideolojik alanı tekeline almak için dinleri kısıtlarlar" (s. 35–37). Bu durum, özellikle laik otoriter rejimlerde belirgindir; zira bu tür rejimler, siyasi muhalefet yaratma potansiyeline sahip dini kurumları tehdit olarak görerek hedef alabilirler.

Roger Finke (2013), *Origins and Consequences of Religious Restrictions* adlı çalışmasında bu yaklaşımı derinleştirir. Finke'ye göre, devletler siyasi destek ve meşruiyet sağlamak için baskın dini gruplarla ittifaklar kurar. Bu durum, bu gruplara ayrıcalık tanınmasını ve rakip dini yapıların sınırlandırılmasını beraberinde getirir. Böylece devlet, kamusal alan üzerindeki ideolojik kontrolünü güçlendirirken, azınlık inançları sıklıkla marjinalleştirilir. Kırgızistan, diğer Orta Asya ülkeleri gibi geleneksel ve geleneksel olmayan din ayrımı yaparak, geleneksel dinler olarak belirlenen Ortodoksluk ve Mâturîdî-Hanefî mezhebi mensuplarıyla ittifak kurmuş; geleneksel olmayan dinler sınıflandırmasıyla, bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'a gelen Protestanlık ve Selefilik gibi mezhepleri yasaklama ve sınırlandırma yoluna gitmiştir (Engvall, 2020, s.7). Diğer yandan, Orta Asya ülkelerinin aksine Kırgızistan'da çok güçlü olan Tebliğ Cemaati'nin yasaklanmamış olması ve devletin bu cemaat mensuplarını Baş Müftü olarak seçtiği, bu teoriyi doğrular niteliktedir (Engvall, 2020, s. 23).

Güvenlik endişeleri de dini kısıtlamaların önemli bir gerekçesini oluşturur. Brian Grim ve Roger Finke (2011), *The Price of Freedom Denied* adlı

çalışmalarında, hükümetlerin özellikle radikal ya da politik olarak aktif olduğu düşünülen dini grupları ulusal güvenlik tehdidi olarak algıladıklarını ortaya koyar. Örneğin, Orta Asya ülkelerinde birçok İslami kuruluş, radikalleşme ile mücadele gerekçesiyle sıkı denetim altındadır. Yazarlar, “Kısıtlamalar genellikle dinin ‘güvenleştirilmesi’ altında daha da artar” (s. 89–92) ifadesiyle, dini faaliyetlerin istikrarı tehdit eden bir unsur olarak çerçevelendiğine dikkat çeker. Kırgızistan’da din, özellikle de İslam’ın bir güvenlik sorunu olarak ele alınması Bakiyev döneminde başladı ve sonraki yönetimlerde de devam etti. Seleflerinden farklı olarak Bakiyev, İslam’ı potansiyel bir tehdit olarak göreyerek 2006’da din politikalarını sertleştirdi. Önce dini alanda devlet konseptini kabul etti, ardından yeni bir din yasası çıkardı. Bu politikalar, İslam’ın artan oranda güvenlileştirildiğini gösteriyordu:

- Devlet kontrolü dışındaki tüm İslami yapılar şüpheyle karşılandı
- Daha katı yasalar ve genişletilmiş kolluk yetkileri getirildi
- Tüm bu önlemler “ulusal güvenlik” ve “terörle mücadele” gerekçesiyle meşrulaştırıldı

Bakiyev’in bu yaklaşımı, sonraki dönemlerde de Kırgızistan’ın din politikalarının temelini oluşturdu (Engvall, 2020, s. 43).

Sosyal uyum ve kültürel baskılar da dini kısıtlamaların belirleyici unsurlarındandır. Ahmet T. Kuru (2009), *Secularism and State Policies Toward Religion* adlı kitabında, Fransa ve Türkiye gibi laik devletlerin, tutarlı bir ulusal kimlik inşa etmek amacıyla “iddialı laiklik” politikası uyguladığını savunur. Kuru’ya göre, “İddialı laiklik modernliği korumak için kısıtlamaları meşrulaştırır” (s. 144–146). Bu yaklaşım, özellikle azınlık dinlerinin kamusal alanda görünür-lüğünü sınırlarken, baskın kültürel normların korunmasını önceler.

Finke ayrıca, dini kısıtlamaların yalnızca devlet tarafından yukarıdan aşağıya dayatılan politikalar olmadığını vurgular. Egemen dini veya kültürel gruplar da azınlık inançlarını bastırmak amacıyla devlete baskı uygulayabilir. Bu tür dinamikler, toplumsal yapı ile devlet politikası arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu ortaya koyar. Kırgızistan’da özellikle, mensuplarını sonradan gelen ve hiyerarşik yapıdan daha bağımsız olan Protestan mezheplerine kaptıran Ortodoks Kilisesi ile gençlerin radikalleşerek cihatçı gruplara katılmasından endişe duyan Mâturîdî-Hanefî otoriteler, devlete baskı yaparak kendi dışındaki azınlık inançlarının sınırlandırılmasını talep etmektedir.

Ekonomik etkenler de bu kısıtlamaların önemli bir yönünü oluşturur. Monica Duffy Toft, Daniel Philpott ve Timothy Shah (2011), *God's Century* adlı eserlerinde, geniş kaynaklara ve yüksek özerkliğe sahip dini kurumların devlet açısından potansiyel bir rekabet unsuru olarak algılanabileceğini öne sürer. Yazarlar, “Dini kurumların özerkliği, devletin kaynak üzerindeki hakimiyetini tehdit eder” (s. 112–114) diyerek, bu kurumların okullar, araziler veya yardım ağlarını bağımsız olarak yönetmesinin, devlet açısından denetim kaybı riski doğurabileceğini ifade ederler. Kırgızistan’da müftülük kurumu resmi olarak devletten bağımsız gözüktse de pratikte devletin etkisi belirgindir. Devlet, müftünün seçiminden hac organizasyonlarının yönetimine kadar müftülük işlerine doğrudan müdahale etmektedir. (Joldoshev, 2022: 502).

Bu teorik yaklaşımları destekleyen ampirik bulgular da mevcuttur. Pew Araştırma Merkezi’nin 2019 tarihli *Global Restrictions on Religion* raporuna göre, 2017 itibarıyla dünya genelinde ülkelerin %52’si yüksek ya da çok yüksek düzeyde dini kısıtlamalar uygulamaktadır (s. 12). Bu uygulamalar; ibadet yasakları, dini toplulukların gözetimi, misyonerlik faaliyetlerine sınırlamalar ve dini kıyafet yasakları gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Finke’nin çalışmaları da devletin baskın dinlerle kurduğu ittifakların ve rakip dini grupların ideolojik tehdit olarak görülmesinin, bu tür kısıtlamaları artırdığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, devletlerin dini neden kısıtladığına ilişkin açıklamalar çok katmanlıdır. Bu kısıtlamalar; siyasi meşruiyeti sürdürme, güvenlik risklerini yönetme, toplumsal bütünlüğü koruma ve ekonomik kontrolü sağlama gibi gerekçelere dayanır. Dolayısıyla dini kısıtlamalar genellikle teolojik değil, yönetimsel ve ideolojik mantığın bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Kırgızistan’da dini kısıtlamalarla ilgili literatür, devlet politikası, dini kimlik ve ulusal siyasetin kesişimi üzerine değerli bilgiler sunmaktadır. Birkaç akademisyen, Kırgızistan’ın dini ifade üzerindeki sınırlamaların nedenini analiz etmiş ve bu sınırlamaların ulusal kimlik, laiklik ve güvenlik endişeleri gibi faktörlere dayandığını ortaya koymuştur. Bu literatür, devlet-din ilişkileri üzerine yapılan daha geniş çalışmalara paralel bir şekilde, Kırgızistan’ın neden dini kısıtlamalar getirdiğini anlamaya yönelik derinlemesine bir bakış sunmaktadır.

Artman (2019), İslam ile Kırgız ulusal kimliği arasındaki karmaşık ilişkiyi keşfeder ve dini uygulamaların ve ulusal kimliğin, laik bir devlette bile nasıl iç içe geçtiğine odaklanır. Artman’ın çalışması, ‘geleneksel Kırgız İslam’ının, Hanefi mezhebi ve Mâturîdî teolojisi temelinde ulusal kimliği şekillendirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Kırgızistan’daki laik anayasal yapıya rağmen, İslam’ın

ulusal kimliğin merkezinde yer aldığına dikkat çeker. Daha muhafazakâr İslam yorumlarının artışı, özellikle örtünme (hicap) gibi uygulamaların yayılması, karşıt görüşlerin doğmasına ve kültürel kimlik ile dini özgürlük konusunda tartışmaların alevlenmesine yol açmıştır (Artman, 2019: 1737). Örneğin, 2016 yılında Bişkek'te düzenlenen bir kampanya, muhafazakâr örtünme uygulamalarını eleştirmiş ve bunların Kırgız kültürüne yabancı olduğu vurgulanmıştır. Bu durum, geleneksel Kırgız İslam'ı ile daha sert İslam uygulamaları arasındaki gerginliği gözler önüne sermiştir (Artman, 2019: 1745).

Engvall (2020) ise Kırgızistan'daki laik devlet yapısının dinle nasıl etkileşimde bulunduğunu daha geniş bir çerçevede incelemektedir. Engvall, Kırgızistan'da laik yönetim ile artan İslam etkisi arasında bir denge kurmanın zorluklarını tartışır. Kırgızistan'da devletin laikliği, ülkenin benzersiz tarihsel ve kültürel bağlamı nedeniyle karmaşık bir hale gelmiştir ve İslam, ulusal kimlikle iç içe geçmiş durumdadır. Engvall (2020) Kırgız hükümetinin, ulusal birliği güçlendirme ve otoritesini pekiştirme amacıyla dini düzenlemeleri stratejik bir şekilde kullandığını öne sürer (Engvall, 2020: 6). Dini kontrol, dışsal etkiler ve içsel güvenlik endişeleri gibi faktörlerin ışığında devletin kendini stabilize etmek için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Joldoshev (2022) ise Kırgızistan'daki laiklik ve dini sınırlamalarla ilgili daha derin bir inceleme sunmaktadır. Yazar, Kırgızistan'da din-devlet ilişkilerinin tarihsel gelişimini ele alır ve laikliğin uygulanmasındaki tartışmaları vurgular. Joldoshev (2022), Kırgız hükümetinin, özellikle siyasal İslam ile ilişkili yabancı dini hareketlerin artan etkisi karşısında, dini kısıtlamaları ulusal güvenliği ve siyasi istikrarı koruma gerekçesiyle uyguladığını belirtir (Joldoshev, 2022: 15). Hükümetin bu hareketlere karşı aldığı önlemler arasında bazı dini grupların yasaklanması ve dini eğitimin sıkı bir şekilde denetlenmesi yer alır. Bu dini sınırlamalar, laik devlet yapısını korumak ve aşırı ideolojilerin yayılmasını engellemek amacı taşır (Joldoshev, 2022: 17).

Literatür, Kırgızistan'daki dini kısıtlamaların yalnızca ideolojik kaygılardan değil, aynı zamanda güvenlik, ulusal birlik ve kültürel kimlik gibi pratik sebeplerle de şekillendiğini göstermektedir. Artman (2019), devletin dini düzenlemeleri daha muhafazakâr İslam uygulamalarının ulusal geleneklere tehdit oluşturduğu düşüncesiyle kullandığını belirtmektedir. Ayrıca, Engvall (2020) ve Joldoshev (2022), Kırgızistan'daki dini politikaların, özellikle komşu ülkelerden ve uluslararası dini hareketlerden gelen etkilerle şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu akademik çalışmalar, Kırgızistan'da din ve devlet arasındaki ilişkinin karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Dini kısıtlamalar, ulusal kimlik,

laiklik ve güvenlik gibi bir dizi faktörle iç içe geçmiş olup, bu konudaki daha derinlemesine incelemelerin yapılması gerektiğini göstermektedir.

Literatür, çoğunlukla Kırgızistan'daki dini kısıtlamaların iç dinamiklerine odaklanmakta ve uluslararası etkileri büyük ölçüde göz ardı etmektedir. Bu çalışma ise, söz konusu kısıtlamaların yalnızca yerel koşullarla değil, aynı zamanda dış aktörlerin etkisiyle şekillendiği varsayımından hareketle, uluslararası faktörleri de kapsamlı biçimde ele alacaktır. Bu bağlamda, özellikle Rusya'nın yönlendirmeleri, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün güvenlik odaklı politikaları ve komşu Orta Asya ülkelerinin uygulamaları, Kırgızistan'ın dini özgürlükler alanındaki tutumunu etkileyen başlıca dış faktörler arasında yer almaktadır.

Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu ilişkiler, dini politikaları da kapsamaktadır. Örneğin, 2024 yılında Kırgızistan, Rusya'nın "yabancı ajanlar" yasasına benzer bir yasa tasarısını kabul etmiştir. Bu yasa, yabancı fonlu sivil toplum kuruluşlarını sıkı bir şekilde denetlemeyi amaçlamaktadır ve dini kuruluşları da kapsamaktadır. Ayrıca, Rusya'nın medya etkisi, Kırgızistan'da dini ve kültürel normların şekillenmesinde rol oynamaktadır (Abilov, 2010). Son yıllarda hükümet, aşırılıkçı olarak değerlendirilen yaklaşık 20 dini gruba yönelik yasakları sürdürmüştür. Bu grupların yarısının ülkede faaliyet gösterdiği bilinirken, diğer yarısı ise başta Rusya olmak üzere komşu ülkelerin baskısı sonucu yasaklanmıştır (Matveeva, 2018: 38).

Kırgızistan, ŞİÖ üyesi olarak, örgütün terörizmle mücadele ve dini aşırılıkla ilgili politikalarına uyum sağlamaktadır. Bu bağlamda, dini grupların faaliyetleri üzerinde sıkı denetimler uygulanmaktadır. Örneğin, 2021 yılında ŞİÖ, Orta Asya'daki dini aşırılık yanlısı gruplara karşı ortak bir strateji geliştirmiştir (Valle, 2021).

Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan gibi komşu ülkeler, Sovyet döneminden kalma dini denetim geleneklerini sürdürmektedir. Bu ülkeler, dini grupların faaliyetlerini sıkı bir şekilde kontrol etmekte ve bu durum Kırgızistan'ın dini politikalarını da etkilemektedir. Örneğin, Kırgızistan, 2020 yılında komşu ülkelerle benzer şekilde bazı radikal dini grupları yasaklamıştır (Peyrouse, 2020).

Kırgızistan'daki dini kısıtlamalar, bölgesel güvenlik endişeleri, ideolojik uyum ve siyasi istikrar arayışının bir sonucu olarak şekillenmiştir. Rusya'nın etkisi, ŞİÖ'nün güvenlik politikaları ve komşu Orta Asya ülkelerinin uygulamaları, Kırgızistan'ın dini ifade özgürlüğü konusundaki politikalarını etkilemektedir. Bu durum, Kırgızistan'ın dini özgürlükler ile güvenlik ara-

sındaki dengeyi nasıl kurduğunu ve bölgesel dinamiklerin bu dengeyi nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Bağımsızlık Sonrası Din-Devlet İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduğu için 1990'lı yıllara kadar Kırgız Sosyalist Birlik Cumhuriyeti, din-devlet ilişkileri konusunda bağımsız bir politika geliştirmemiş ve uygulamamıştır. Komünist Parti merkez komitesi-nin din ve pratik uygulaması ile ilgili geliştirdiği politika, etnik köken dikkate alınmaksızın diğer Sovyet Birlik Cumhuriyetleri gibi Kırgız Birlik Cumhu-riyeti'nde de uygulanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızistan'da din-devlet iliş-kileri daha aktüel hâle gelmiş ve SSCB merkezi idaresinin ve Sovyet Birlik Cumhuriyetlerindeki dini kuruluşların yasal düzenleme deneyimini dikkate alarak Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Konseyi 16 Aralık 1991'de Vicdan Öz-gürlüğü ve Dini Kuruluşlar Hakkında Kanun'u çıkarmıştır (Engvall, 2020: 37; Joldoshov, 2022: 500). Bu kanun, Kırgız Cumhuriyeti'nin dinlere ve inançlara karşı yaklaşımını yeniden tanımlayarak, vatandaşların inançlarını serbestçe açıklama ve dinlerinin gereklerini ve ibadetlerini engelsiz olarak gerçekleştirme hakkını garanti etmiştir. Kanun, ayrıca vatandaşların dini inanç ve tutumlarına bakılmaksızın medeni hak ve çıkarlarının korunmasını temin ediyor ve onlara kanunlar önünde eşitlik hakkı tanıyordu. Bunun yanında kan-un dini kuruluşların faaliyetleri ile ilgili olarak ortaya çıkan hukuki ilişkileri de düzenliyordu. Bu kanun genel olarak dini hak ve özgürlüklerin sağlan-masına, toplumun manevi hayatında dinin rolüne ve devlet ile dini kurumlar arasındaki ilişkilerin normalleşmesine yönelik olumlu bir adımdı. Bu yasa ile din ve vicdan özgürlüğü konusunda sağlanan özgürlükler temel olarak Kırgızistan'daki dini yapıyı köklü bir şekilde değiştirmiştir.

Kırgızistan bağımsızlığının ilk yıllarında hem yasal durum hem de uygulama itibariyle din-devlet ilişkileri açısından tam bir liberal tutum benimsemiştir. Ancak aradan geçen süre zarfında güvenlik ve sosyal düzen kaygılarıyla ba-ğımsızlığın ilk yıllarındaki yasal uygulama ve politikaların çok fazla özgürlük tanıdığı ve bazı sorunlara yol açtığı düşüncesi gelişmiştir. Örnek olarak din değiştirip Hristiyan olan Kırgızların Müslüman mezarlıklarına gömülmelerinin Müslüman din adamları tarafından engellemesi sonucu yaşanan gerginlikler gösterilebilir. Süreç içinde hem yasal olarak hem de uygulama itibariyle din ve ibadet özgürlükleri konusunda bazı sınırlamalar getirilmiştir. Din-devlet iliş-kileri ülkenin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmakta ve devlet

din üzerinde daha çok kontrol kurmaya çalışmaktadır. 2010 yılında referandum sunulan ve kabul edilen Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası din ve ibadet özgürlüğünü koruma altına almıştır. Ancak bazı kanun ve politikalar, özellikle 2008’de kabul edilen kanun başta olmak üzere, dini özgürlüklere sınırlamalar getirmektedir. Bu bölümde bağımsızlıktan bu yana başta Anayasa olmak üzere yasal belgeler ve uygulamada devlet-din ilişkilerinin durumu analiz edilecektir.

Bağımsızlıktan sonra dini durumu düzenleyen ilk yasal belge 16 Kasım 1991’de kabul edilen “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Hakkında Kanun”dur. Bu yasa dini hak ve özgürlükleri güvence altına almakta ve toplumun manevi hayatında dinin rolüne değinmektedir. Ayrıca devlet ile dini kurumlar arasındaki ilişkilerin normalleşmesinde olumlu bir rol oynamıştır. İlk kez Kırgızistan tarihinde devlet ve din ilişkilerini düzenleyen kurallar, dini hak ve özgürlükleri sağlamak için tasarlanmıştır. Kanun, dini kuruluşların faaliyetleri ile ilgili yasal gereklilikleri ve devletin bu kuruluşlar üzerindeki kontrolünü asgari düzeyde tutmuştur. Dini kurum ve organizasyonların yasal çerçevede ülkenin sosyal hayatına katılmaları sağlanmıştır.

1993’te kabul edilen Anayasa 2010’da yeni Anayasa kabul edilinceye kadar birçok kez değiştirilmiş, en son değişiklik ise 2007 yılı Ekim ayında yapılan referandumla gerçekleşmiştir. Bu anayasa din-devlet ilişkilerinde laikliği benimsemiş ve dini özgürlükleri koruma altına almıştır. Anayasanın ilk maddesinde devletin laiklik özelliği belirtilmiş, 8. maddede devletin resmi dininin olmadığı ilan edilmiş, dini prensiplere dayalı parti kurma yasağı getirilmiş, dini kurumların ve din adamlarının devlet işlerine karışmayacağı deklare edilmiştir (*Kyrgyzstan Constitution*, 1993).

Daha sonraki yıllarda yaşanan gelişmeler nedeniyle 1991 yılında kabul edilen “Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Hakkında Kanun” çok fazla liberal bulunmuş ve çeşitli sorunlara neden olduğu inancı yaygınlaşmaya başlamıştır. Yasa koyucunun ülkede hızla gelişen dini durumu öngöremediği, bu nedenle din-devlet ilişkilerinde pek çok sorunun ortaya çıkması ile ilgili yasal düzenlemeler yapılamadığı ileri sürülmüştür. Bu eleştirilere göre özellikle yasada dini kuruluşların kurumsal ve yapısal gelişimiyle ilgilenilmemiştir. Dini kurumların kayıt altına alınması, din eğitimi sorunları, dini okulların oluşumu ve etkinliği, misyonerlik faaliyetleri gibi çeşitli konularda eksiklikler görülmüştür.

2006 yılında yayınlanan hükümet kararnamesi İslam’ı ve Rus Ortodoksluğunu “geleneksel dini gruplar” olarak kabul etmiştir (*2008 Report on In-*

ternational Religious Freedom - Kyrgyz Republic, 2008). Bu kararname bugün de yürürlüktedir. Diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri gibi Kırgızistan'da da yeni dini durumun oluşumunda tarihi, etnik, siyasi, coğrafi ve diğer faktörler nedeniyle farklı özellikler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden 27 Haziran 2010'daki Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası ve 6 Kasım 2008'de çıkan "Kırgızistan Cumhuriyetinde Dini Kurumların Özgürlüğü Kanunu"nda bu sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

İlk olarak, 27 Haziran 2010 tarihinde kabul edilen yeni Kırgız Cumhuriyeti Anayasasının birinci bölümü, anayasal sistemin temeli olarak laikliği sağlamlaştırmaktadır. 1. maddenin 1. ve 7. maddenin 1-3. fıkralarına göre Kırgızistan Cumhuriyeti laik bir devlettir. Kırgızistan Cumhuriyeti'nde hiçbir din, devlet dini veya resmi bir din olarak kabul edilemez. Din ve tüm inançlar devletten ayırdır. Devlet makamlarının faaliyetlerine, dini kurumların ve din adamlarının dâhil edilmesi yasaktır. Siyasal partileri düzenleyen Anayasanın 4. Maddesi 4. fıkrasına göre ve dine dayalı siyasi partilerin kurulmasına, dini kuruluşların yardımıyla siyasi hedef ve amaçlara ulaşmalarına izin verilmeyecektir. Anayasal düzeni zor kullanarak değiştirmeye, ulusal güvenliği zayıflatmaya, sosyal, ırksal, milletler arası, etnik kimlikler arası ve dini düşmanlığı teşvik etmeye yönelik siyasi amaçlar güden siyasi parti, kamu ve dini kuruluşlar, onların temsilcileri ve kollarının faaliyetleri yasaklanmıştır (*Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, 2012: 101-102).

İkinci olarak, Anayasanın 20. maddesinin 4. ve 5. fıkralarında din, vicdan ve inanç özgürlükleri güvence altına alınmıştır: Bu maddeye göre, düşünceleri, dinleri ve diğer inançları açıklamaya zorlama veya açıklanmasının engellenmesine dair bir düzenleme yapılamaz. Din ve inancını seçme ve sahip olma özgürlüğü herhangi bir sınırlamaya tabi olamaz (*Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, 2012: 108). Burada ilginç bir durumu belirtmemiz gerekir. Genel eğilim dini özgürlükleri sınırlamak iken dini özgürlükleri genişleten bir madde konmuştur. Önceki Anayasa'da sadece Kırgızistan vatandaşlarının hak ve özgürlüklerine değinilmişken 2010 Anayasasında herkesin, yani hem Kırgızistan vatandaşları hem de ülke içerisindeki yabancıların hak ve özgürlükleri güvence altına alınmıştır. 16. maddenin 2. fıkrasında şöyle denilmektedir: "Kırgız Cumhuriyeti, kendi ülkesi ve yargı yetkisi içindeki herkesin temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterir ve onları sağlar. Hiç kimse, cinsiyet, ırk, dil, engellilik, etnik köken, inanç, yaş, siyasi ya da diğer kanaat, eğitim, sosyal çevre, malvarlığı ve diğer statü veya benzeri sebeplerle ayrımcılığa tabi tutulamaz." (*Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, 2012: 106)

Üçüncü olarak, Anayasa, dini mezheplere propaganda yapmak gibi önemli bir hak tanımaktadır. Anayasa'nın 31. maddesinde “Herkesin düşünce, ifade ve basın özgürlüğü, bu düşünceleri ve inançları özgürce ifade etme hakkı vardır ve hiç kimse kendi düşünce ve inançları dışında hareket etmeleri için zorlanamaz” ifadeleri geçmektedir. Bu maddede de daha önceki Anayasa-dan farklı olarak yabancı uyrukluların ülke vatandaşı olmaksızın Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşları ile aynı hukuki konumda bulunmalarına olanak sağlamaktadır. 32. maddede ise “Herkesin vicdan ve inanç özgürlüğü güvence altındadır. Herkes, herhangi bir dini bireysel ya da diğer kişilerle toplu olarak açığa vurma ya da dinini açıklamama hakkına sahiptir. Herkes, özgürce din veya diğer inançları seçme ve sahip olma hakkına sahiptir. Hiç kimse, dinini veya diğer inançlarını açıklamaya ya da onları inkâr etmeye zorlanamaz.” denilmektedir (*Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*, 2012: 111-112).

Genel olarak sınırlayıcı özelliği olsa da dini özgürlükler 2008 tarihli yasada da korunmuştur. Bu yasanın 22. maddesinde, dini kuruluşların dini yazılı eserleri ve materyalleri üretme, ihraç etme, Kırgızistan Cumhuriyeti dışına çıkarma; ithal etme, Kırgızistan Cumhuriyeti mevzuatına göre hazırlanan basılı ve görsel dini kaynakları dağıtma hakkına sahip oldukları belirtilmektedir. Bu düzenleme, dini örgüt ve mezheplere görüşlerini yayma ve dini propaganda yapma haklarını vermektedir. Bunun için Kırgızistan Cumhuriyeti mevzuatına uygun olarak yayınlar, toplu iletişim araçları, hayırsever fonları gibi çeşitli propaganda yöntemleri kullanılabilir.

16 Kasım 1991’de çıkan Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Hakkındaki Yasada, dini kuruluşların faaliyetleri ile ilgili yasal düzenlemelerin en aza indirilmesine rağmen 6 Kasım 2008’de çıkan yeni yasa ise devletin konumunu güçlendirmekte ve devlet organlarına dini kuruluşların faaliyetlerini kontrol etmek için yasal yetki vermektedir. Yeni yasaya göre, dini kurumlar mutlak suretle kayıt yaptırmak (10. madde); akaidin temel ilkeleri ve uygulamaları hakkındaki bilgileri göstermek (madde 10, 2. fıkra) zorundadırlar. Ayrıca, Kırgızistan Cumhuriyeti’ne dini faaliyet amacıyla gelen yabancı uyruklu misyonerlerin zorunlu olarak kayıt altına alınması (madde 12); dini eğitim kurumlarının kayıt altına alınması (madde 13); dini örgütlerin gelir kaynağının kontrol altına alınması (madde 26); dini denetleme uzmanlığının kurulması (madde 10, 3. fıkra) gibi birçok sınırlayıcı madde getirilmiştir (*Zakon Kirgizskoy Respubliki o Svobode*, 2008).

2008 tarihli yasa bütün dinlerin ve dini grupların eşit olduğunu belirtmesi-ne rağmen din özgürlüklerine önemli sınırlamalar getirmektedir. 18 yaşından

küçüklerin dini gruplara girmesini, bir din mensubunun din değiştirerek başka bir dini kabul etmesi için ısrar edilmesini ve yasal olmayan misyoner aktiviteleri yasaklamaktadır. Bütün dini yazılı eserler ve materyaller devlet uzmanları tarafından incelenmektedir. Bu uzmanların kimler olacağı, nasıl işe alınacakları konusunda belli bir prosedür belirtilmemiş ve bu uzmanlar pratikte Devlet Din İşleri Komisyonu çalışanları ya da Komisyonun anlaşmalı olduğu din adamlarından oluşmaktadır. Kanun dini yazılı basın ve materyallerin kamu alanlarında bulunmasını ve özel evlerin, okulların ve diğer kamu kurumlarının ziyaret edilerek buralarda dine çağırılmasını yasaklamaktadır (Kyrgyz Republic 2012 International Religious Freedom Report, 2013: 2).

2008 tarihli Din Kanunu göre bütün dini gruplar, eğitim kurumları okullar dâhil, Devlet Din İşleri Komisyonu'na kayıtlı olmak zorundadır. Komisyonun görevi dinler arası hoşgörüyü geliştirmek, vicdan ve inanç özgürlüğünü korumak ve din hakkındaki kanunların uygulanmasını sağlamaktır. Komisyon eğer bir dini grubun faaliyetlerinin dini nitelikte olmadığına kanaat getirirse kayıt yapmayı geciktirebilir ya da toptan reddedebilir. Kayıtlı olmayan gruplar toplu ibadet yapmak ya da yer kiralamak gibi faaliyetlerden men edilmişlerdir. Ancak pratikte birçoğu toplu ibadet yapmakta ve devlet bunlara karışmamaktadır (Kyrgyz Republic 2012 International Religious Freedom Report, 2013: 3).

2008 tarihli Din Kanunu'nun getirdiği en önemli değişikliklerden birisi de kayıt olmak için başvuran bir dini grubun kayıt olmak istediği şehir ya da belde de en az 200 yetişkin vatandaş üyesinin olması, başvuru formunu doldurması, kuruluş belgesini ve toplantı tutanaklarını, kurucuların listelerini Komisyona fikir beyan etmesi için sunması zorunluluğudur. Komisyon eğer dini grubun yasalara uymadığını, ya da milli güvenliğe, sosyal istikrara, etnik gruplar ve mezhepler arası uyuma, kamu düzenine ve sağlık veya ahlaka tehdit teşkil ettiğine karar verirse başvurunun ret edilmesini önerir.

Reddedilen başvuru sahibi gruplar yeniden başvurabilir ya da mahkemede Komisyon kararına itiraz edebilir. Komisyonda kayıt işleminin tamamlanması bir aydan birkaç yıla kadar sürebilmektedir. Bir mezhep ya da dinin kayıtlı olması yeterli olmayıp her cemaatin ayrı ayrı kaydedilmesi gerekir. Bir dini grup Komisyon tarafından onaylanırsa Adalet Bakanlığı'nda kayıt işlemini tamamlar. Dini grubun tüzel kişilik statüsü elde etmesi, banka hesabı açabilmesi, mülk sahibi olabilmesi ve diğer sözleşmelere girebilmesi için kayıt olması zorunludur. Dini gruplar için vergi muafiyeti olmayıp, bir dini grup ticari faaliyet yürütürse vergi ödemek zorundadır. Misyonerler dâhil tüm yabancı dini kuruluşların bu kısıtlamalar içinde çalışması gerekir ve her yıl yeniden kayıt

yaptırmak zorundadırlar. Kanuna göre devlet okullarında eğer ülkenin diğer kanunları ile çatışmıyorsa devletin zararsız gördüğü din dersleri öğretilir. Hali hazırda okullarda tesettürle ya da başka bir dini kıyafet ile derse girme konusunda bir yasak yoktur (Kyrgyz Republic 2012 International Religious Freedom Report, 2013: 4). Ancak konu zaman zaman gündeme gelmekte, hatta bazı Kırgız laik elitleri Millî Eğitim Bakanlığı'nın başörtüsünü yasaklaması gerektiğini önermişlerdir. Devlet zaman zaman okullarda başörtüsünü yasaklamayı denemiş, protestolar sonucu geri adım atmıştır (*Kırgızistan'daki Başörtüsü Yasası Kaldırıldı*, 2009).

Dinle İlgili Kamu Kurumları

Devlet Din İşleri Komisyonu

Kırgız Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilen 357 numaralı 2 Mart 1996 Kararnamesine istinaden Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'ne bağlı olarak din ve dini kuruluşların faaliyetlerini kontrol ve din alanındaki devlet politikasını geliştirmek ve uygulamak amacıyla merkezi yürütme organı olan Devlet Din İşleri Komisyonu oluşturulmuştur. "Kırgızistan Cumhuriyetinde Dini Kurumların Özgürlüğü" kanun hükümlerinin uygulanması için bu kurum yetkili kılınmıştır. Kararnameye göre Din İşleri Komisyonu'nun görevleri şunlardır:

- Kırgız Cumhuriyeti Anayasasında yer alan dini hakların devlet ve özel kuruluşlar tarafından uygulanmasının denetlenmesi;
- Din ve dini kuruluşlara yönelik devlet politikasının yürürlüğe konulması;
- Toplumun manevi ve ahlaki temellerini pekiştirmeye, dinler arası her türlü çatışmaları önlemeye ve farklı dinlerin takipçileri arasında karşılıklı hoşgörünün kurulmasına yönelik proje ve programların uygulanması;

Ülke sınırları içinde dini aşırılığı önlemek için kurumlar arası iş birliğinin geliştirilmesi;

- Toplumda istikrarın ve dini hoşgörünün sağlanmasına yönelik devlet kurumlarının ve dini kuruluşların çabalarının koordinasyonu;
- Kamu kurumları ile ilişkilerde dini kuruluşlara destek verilmesi, kamu idarelerinin kararını gerektiren konularda gerekli yardımın sağlanması;

- Toplumun dini durumu, dini örgütlerin dini faaliyetlerinin ve dini örgütlerle ilgili Kırgız Cumhuriyeti mevzuatına uyulmasının denetimi hakkında Kırgız Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı'na ve Hükümetine bilgi verilmesi;
- Dini okulların ve dini kuruluşların kayıt ve kontrolünün sağlanması;
- Dış ülkelerden gelen yabancı uyruklu misyonerlerin faaliyetlerinin kayıt ve denetim altına alınması (*History*, 2025).

Böylece, Din İşleri Devlet Komisyonu belirtilen görevlerin gerçekleştirilmesi ve dinlere ilişkin devlet politikasının uygulanmasında belli derecede yasal yetkiye sahiptir.

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 10 Nisan 2025 tarihli 126 sayılı Kararnamesi ile Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na bağlı Din İşleri ve Etnik İlişkiler Ulusal Ajansı'na dönüştürülmüştür (Yusupov, 2025).

Cumhurbaşkanlığı Etnik ve Dini Politika ve Sivil Toplum İlişkileri Dairesi

2010 yılında geçici Cumhurbaşkanı Roza Otonbayeva döneminde kurulan bu Daire Almazbek Atambayev Cumhurbaşkanlığı döneminde de muhafaza edilmiştir. Bu kurum Anayasa ve yasalar ışığında ülkedeki etnik ve dini durum ile ilgili Cumhurbaşkanlığına bilgi vermek ve analiz yapmak, devletin etnik ilişkiler ve din alanındaki politikasını geliştirmek ile görevlidir. 2014 yılında Kırgız Cumhuriyeti'nin din stratejisinin hazırlanmasında koordine etme görevini de üstlenmiştir. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle ismi Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Ofisi Sivil Kalkınma, Dini ve Etnik Politika Dairesi olarak değiştirilmiştir (*Presidential Decree of the Kyrgyz Republic 'About Structural Divisions of the Office of the President of the Kyrgyz Republic'*, 2018). Sadır Caparov tarafından 28 Mart 2022 ve 93 Nolu Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile ortadan kaldırılmıştır.

İman Vakfı

2014 yılından bu yana, manevi meselelerle ilgilenen resmi olarak hükümet dışı bir kurum daha faaliyet göstermektedir - Manevi ve Kültürel Gelişim için Yıman Fonu. Dönemin Cumhurbaşkanı Atambayev'in kararnamesiyle kurulan bu fon, "sosyal, hayırsever, kültürel, eğitimsel ve diğer sosyal açıdan faydalı, ticari olmayan amaçlar gütmeye" yetkisine sahip bir tüzel kişiliktir. Fonun

faaliyetlerinin önemli bir kısmı dini konulara ayrılmıştır. Örneğin, imamlar için eğitim programları düzenlemekte ve Müftülüğün üst düzey temsilcileri ile din görevlilerine aylık maddi destek sağlamaktadır. Resmi olarak devlet aygıtının parçası olmadığından, dini kuruluşlara sağladığı mali destek Kırgız mevzuatını ihlal etmemektedir.

Kırgız mevzuatı, Türkiye'deki Diyanet modelinde olduğu gibi imamlara doğrudan maaş ödenmesine izin vermediğinden, bu sistemin Türkiye'nin desteğiyle hayata geçirilmesi planlanmıştır. 2014 yılında dönemin Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş'un Kırgızistan ziyareti sırasında yaptığı açıklamalar da bu yöndeki niyeti ortaya koymaktadır. Kurtulmuş, ziyaretinde din eğitimi ve din hizmetlerinin kurumsallaşmasına yönelik Türkiye'nin teknik ve mali desteğini ifade etmiştir: "Yani din hizmetleri konusunda Türkiye'nin deneyimlerinden istifade etmek için burada İman Vakfı adı altında bir vakıf oluşturuyorlar. Din adamlarının yetiştirilmesi, bunların günün şartlarına göre Kırgızistan'da hizmet verebilecek bir standartta yükseltilmesi için biz 10 milyon dolar hibe etmeyi taahhüt etmişiz. Bunun 2 milyon doları zaten TİKA üzerinden bu vakfa aktarılmış vaziyette. Geri kalanları da Türkiye Diyanet Vakfı üzerinden sürdürülecek." (*Kırgızistan Türkiye'nin Deneyimlerinden İstifade Edecek*, 2014).

2015 yılında Türkiye tarafından İman Vakfı'na 3 milyon dolarlık yardım aktarıldı. Ancak 2015 Kasım ayında Türkiye ile Rusya arasında yaşanan uçak krizinde Atambayev'in Rusya tarafını tutması (Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev, 2015) ve 2016 yılında FETÖ okullarını kapatmayı reddetmesi (*FETÖ PDY'i Savunan Tek Ülke Kırgızistan*, 2016) sonrasında ikili ilişkilerin bozulmasıyla birlikte, İman Vakfı'na vaat edilen 5 milyon dolarlık ek yardım ödenmedi.

Sooroqbaev Jeenbekov'un cumhurbaşkanlığı döneminde, Türkiye ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve vakfa vaat edilen 5 milyon dolarlık desteğin sağlanması yönündeki çabalar sonuçsuz kaldı. Dış finansman kaynaklarına ulaşamayan İman Vakfı, bu dönemde faaliyetlerini büyük ölçüde askıya almak zorunda kaldı. İman Vakfı'nın eski başkanı Nurjigit Kadirbekov, daha sonra İyman Nuru Partisi'ni kurarak parlamentoya girmeyi başardı. Ancak muhalif bir çizgi izleyen partisi nedeniyle, Kadirbekov hakkında İman Vakfı dönemindeki faaliyetlerine ilişkin soruşturma başlatıldı. Bu soruşturmanın ardından Kadirbekov, milletvekilliği görevinden istifa etmek zorunda kaldı.

Din İşleri ve Etnik Gruplar Arası İlişkiler Ulusal Kurumu

10 Nisan 2025'de yeni bir gelişmeyle, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, "Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına Bağlı Din İşleri ve Etnik

Gruplar Arası İlişkiler Ulusal Kurumu Hakkında” Kararnameyi imzaladı. Bu, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı basın servisi tarafından bildirildi. Belgenin, dinler ve etnik gruplar arası ilişkiler alanında devlet politikasının etkinliğini artırmak amacıyla ve bu alanlardaki sorunların kapsamlı çözümünde elde edilen olumlu deneyimler temelinde kabul edildiği belirtiliyor. Kararname uyarınca Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyonu, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı’na bağlı Din İşleri ve Etnik İlişkiler Ulusal Ajansı’na dönüştürüldü (*Ukaz Prezidenta Kyrgyzskoj Respubliki ot 10 aprelja 2025 goda № 126, 2025*).

Uygulamada Din-Devlet İlişkileri

Diğer Orta Asya ülkelerine göre Kırgızistan’da dini gruplar dinlerinin gereklerini daha rahatlıkla yerine getirebilmektedirler. Ancak gözaltılar dâhil olmak üzere az sayıda olmakla birlikte dini özgürlüklerin zaman zaman ihlal edildiği de iddia edilmektedir (Kyrgyz Republic 2013 International Religious Freedom Report, 2014: 2). Kolluk ve güvenlik güçleri “dini aşırılıklara” karşı mücadele ederken dini özgürlükleri kısıtlayıcı uygulamalara da imza atabilmektedir. Ayrıca hükümet dini gruplar için uygulanan kayıt gereksinimlerini sıkı bir şekilde uygulamaktadır. Yetkililer, El-Kaide, Taliban, Doğu Türkistan İslami Hareketi, Kürdistan Halk Kongresi, Doğu Türkistan Bağımsızlık Örgütü, Hizbul Tahrir, İslami Cihad Birliği, Türkistan İslam Partisi ve Cihadi Takfir de dâhil olmak üzere dokuz grup üzerindeki yasakları muhafaza etmiştir. 2012 yılında hükümet yasaklı listesine Sun Myung Moon tarikatı olarak da bilinen Birleşik Kilisesi’ni de eklemiştir. Hükümet milli güvenliğe tehdit olarak gördüğü İslami ya da diğer dini grupların faaliyetlerini kısıtlamaya devam etmektedir. Örneğin, şiddeti reddetmesine ve kendisine atfedilen hiçbir şiddet eylemi olmamasına rağmen Hizbul Tahrir’in faaliyetleri “aşırı” olarak sınıflandırılıp yasaklanmıştır (Kyrgyz Republic 2012 International Religious Freedom Report, 2013:4). Hizbul Tahrir üyesi olduğundan şüphelenilen imamlar ve vatandaşlar tutuklanmaktadır (‘Kyrgyz Imam Arrested For Belonging To Banned Islamic Group’, 2012). Hatta geçmişte güvenlik güçleri tarafından bazı imamlar Özbekistan İslami Hareketi üyesi oldukları iddiasıyla yapılan operasyonlar sırasında öldürülmüştür (Antelava, 2006).

Din-Devlet İlişkilerinde Reform Çalışmaları

2011 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Almazbek Atambayev, önceki Kırgızistan cumhurbaşkanlarına göre daha dindar bir siyasetçi olarak tanınmış ve din-devlet ilişkileri ile daha yakından ilgilenmiştir. 3 Şubat 2014 günü yapılan

basına kapalı Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Atambayev Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra devlet makamlarının, anayasa gereği, din alanında denetim yapmamasını yanlış bir strateji olarak nitelemiştir. Savunma Kurulu tarafından düzenlenen bu toplantıya Kırgızistan Müslümanları Baş Müftüsü Maksat Hacı Toktomuşev, Din İşleri Devlet Komisyonu'nun başkanı Orozbek Moldaliyev ve Milli Güvenlik Konseyi, Parlamento ve Hükümet yetkilileri katılmıştır. Güvenlik Konseyi toplantısı ve onu izleyen 7 Şubat tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi sonucu Müftülüğün ve diğer dini örgütlenmelerin sıkı olarak denetlenmesi, din-devlet ilişkilerini düzenleyen politika ve yasalarda reform yapılması kararlaştırılmıştır (Corley, 2014)

Cumhurbaşkanı Atambayev ayrıca, son zamanlarda Müslümanlar arasında hayli yaygınlaşan Arap, Bangladeş ve Pakistan kültürlerine ait giyinme tarzlarını ve Müftülüğün bir 'ticari birime' çevrilmesini eleştirmiştir. Özbekistan, Kazakistan, Rusya ve Tacikistan'da yasaklanmış olan "Tebliğ Cemaati" hareketinin Kırgızistan'da da yasaklanması meselesi görüşülmüş, fakat bir karara varılmamıştır (Corley, 2014). Güvenlik Konseyi tarafından 2014-2020 yılları için din alanında devlet siyasetini belirleyen Strateji belgesi hazırlanması istenmiş ve Kırgızistan'da aşırılığa karşı mücadele edilmesi, Müftülüğün devlet makamlarıyla ortak çalışmalar yürüterek dini örgütlenmelerin etkinlikleri ve finanse edilmesinin denetim altına alınması tavsiye edilmiştir. Ayrıca, müftü ve imamların ancak devlet makamları tarafından aşırılık yanlısı olup olmadığı tespitinden sonra seçilebileceği ve müftü, imam, yerel imam, dini hâkim ve ulemanın sadece Kırgızistan Müslümanlarının geleneksel okulu olan Hane-filiği benimseyenler arasından seçebileceği karara bağlanmıştır.

Aşağıdaki hususlarda da tavsiye kararları alınmıştır:

- Dışişleri Bakanlığı'nın dini veya başka tür eğitim için yurtdışına giden Kırgızistan vatandaşlarını konsolosluk kaydına alması ve Kırgızistan'a dönmelerini sağlaması,
- İçişleri Bakanlığı, Milli Güvenlik Komitesi ve Din İşleri Devlet Komisyonu tarafından dini örgütlenmelerin faaliyetlerinin kontrol edilmesi, radikal unsurların tespiti ve önlenmesi,
- Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün içinde din işleri üzerine çalışacak bir organ kurulmasının Dışişleri Bakanlığı tarafından önerilmesi,
- Eğitim Bakanlığının ise okullarda "Dini Kültür Tarihi" ve hoşgörü derslerini öğretim programına alması gibi birtakım kararlar alınmıştır (Corley, 2014).

Bütün bunlar Kırgızistan’da radikal örgütlerin ve terörizmin yayılmasını önlemek, milli güvenliğin sağlanması ve din işlerinin devlet tarafından denetlenmesi amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca bu ve daha sonra yapılması düşünülen yasal düzenlemelerin Kırgızistan Cumhuriyeti Anayasası’nın din ve devletin ayrı olmasını öngören 5. maddesinin 5. hükmüne aykırı olduğu ileri sürülünce, toplantı üyeleri işbu maddenin dini örgütlerin devlete karışmasını önlediği, devletin dini örgütlerin faaliyetlerine müdahale için tam yetkili olduğunu savunmuşlardır (Corley, 2014).

Din Devlet İlişkilerinde Yürürlükteki Yasal Durum

2020 yılında Kırgızistan’ın üçüncü devrimi sonucunda 10 Ocak 2021’de Cumhurbaşkanı seçilen Sadır Caparov’un öncülüğünde Kırgızistan’da 5 Mayıs 2021’de yürürlüğe giren yeni anayasa ile parlamenter hükümet sistemin-den devlet başkanlığı sistemine geçildi. Bu anayasada da Kırgız Cumhuriyeti laik yapısını korumuştur. 8. Maddede “dini ve etnik temelde siyasi partilerin kurulması, dini dernekler tarafından siyasi hedeflerin takip edilmesi” yasaklanmaktadır. 8. Maddenin 5. Fıkrasında “siyasi partilerin, kamu ve dini derneklerin, temsilciliklerinin ve faaliyetlerinin anayasal düzenin şiddetli bir şekilde değiştirilmesini, ulusal güvenliğin zayıflatılmasını ve sosyal, ırksal, etnik ve dini uyumsuzluğun kışkırtılmasını amaçlayan şubelerinin faaliyetlerini yasaklar” denmektedir. 1. Maddede devletin niteliğinin laik olduğu 9. Maddede perçinlenmiştir: “Madde 9

1. 1. Kırgız Cumhuriyeti’nde hiçbir din devlet dini veya zorunlu din olarak tahsis edilemez.
2. 2. Din ve tüm dini mezhepler devletten ayrılmıştır.
3. 3. Dini derneklerin, din adamlarının ve din adamlarının kamu otoritelerinin faaliyetlerine müdahalesi yasaktır.” 24. Maddede dini ayrımcılık yasaklanmıştır: “Hiç kimse cinsiyet, ırk, dil, engellilik, etnik köken, din, yaş, siyasi veya diğer görüşler, eğitim, köken, mülkiyet veya diğer statü veya diğer koşullar temelinde ayrımcılığa tabi tutulamaz.”

32. maddenin 4. Fıkrasında “Ulusal, ırksal, dinsel nefret, cinsiyet ve diğer sosyal üstünlük propagandası, ayrımcılık, düşmanlık veya şiddet çağrısı yasaktır.” denmektedir. Madde 34. Tamamen din ve vicdan özgürlüğüne tahsis edilmiştir:

“1. Herkes din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir.

2. Herkes, bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte herhangi bir dini veya hiçbir dini benimseme hakkına sahiptir.

3. Herkes, dini ve diğer inançları özgürce seçme ve yaşama hakkına sahiptir.

4. Hiç kimse dini veya diğer inançlarını ifade etmeye veya reddetmeye zorlanamaz.”

(*Constitution of the Kyrgyz Republic*, 2021)

Yeni Anayasanın kabulünün ardından 30 Eylül 2021 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti'nin 2021-2026 Dini Alandaki Devlet Politikası Stratejisi benimsendi. Bu strateji belgesine göre, yerel din adamlarının belediye ve devlet görevlilerini etkileyerek laikliği zedeledikleri, radikal akımların tehlikesi, izinsiz faaliyet gösteren dini kurumların varlığı, din eğitiminin yetersizliği gibi konulara dikkat çekilmiş, yeni yasal düzenlemelere gerek olduğuna vurgu yapılmıştır. Yeni strateji belgesi 2014-2020 strateji belgesinin aksine geleneksel dinlerin özellikle Hanefi-Maturidiye geleneğinin desteklenmesinden bahsetmemiştir (*Kırgız Cumhuriyeti'nin 2021-2026 Dini Alandaki Devlet Politikası Stratejisi*, 2021).

Kırgızistan Din-Devlet ilişkilerinde gelinen son nokta 21 Ocak 2025'te yasa-
laşan 18. Sayılı Din Özgürlüğü ve Dini Dernekler Hakkında Kanun'dur (*Zakon Kr Ot 21 Janvarja 2025 Goda № 18 “O Svobode Veroispoved*, 2025). Bu kanuna göre “Yeni düzenlemeler, dini siyasi partilerin kurulmasını, dini kurumların siyasi faaliyetlere katılmasını ve finanse etmesini, din görevlilerinin ve dini kurumların, devlet kurumlarının faaliyetlerine müdahil olmasını yasaklıyor. Mescit, cami, medrese gibi tüm dini kurum ve kuruluşların ilgili devlet kurumuna kaydını öngören yeni düzenlemeye göre, bundan sonra lise eğitimini tamam-
lamayan çocuklara din eğitimi verilmesi ve din eğitimi kurumlarının dışında bireysel olarak din eğitimi faaliyetlerinin yürütülmesi de yasak olacak. Kamuya açık yerlerde, devlet kurumlarında, okullarda ve evleri dolaşarak dini kitapların dağıtılmasına izin verilmeyecek. Ayrıca, kamuya açık alanlarda yüzü kapatan giysilerin giyilmesi ve evlere gidilerek dine davet edilmesi de yasak olacak ve bunu yapanlar da para cezasına çarptırılacak. Dini kimliğinden dolayı kişilere ve gruplara ayrımcılık yapılmasına izin verilmeyecek” (*Kırgızistan'da Yeni Din Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu Kabul Edildi*, 2024).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından eleştirilen yeni mevzuat, “Dini Derneklerde Din Özgürlüğü Hakkında” ve “Kırgız Cumhuriyeti'nin Dini Alanda Bazı Mevzuat Eylemlerinde Değişiklik Hakkında” yasalarını içeriyor; bunlardan ikincisi aynı zamanda Suçlar Kanunu'nu da değiştiriyor. Yasalar, din veya inanç özgürlüğü ile ifade ve örgütlenme özgürlüğüne, devlet kurumlarında ve kamusal alanlarda peçe gibi belirli dini kıyafetlerin giyilmesine para cezası getirilmesi; en az 500 “yasal olarak mü-

kellef” vatandaş üyeli olmak üzere, her 10 yılda bir dini veya inanç topluluklarının zorunlu olarak kaydedilmesi ve yeniden kaydedilmesi gibi çok çeşitli kısıtlamalar getiriyor (*Kyrgyzstan: UN Rights Experts*, 2025). Eski yasaya göre bir dini cemaatin kaydının yapılması için 200 vatandaş yeterli oluyordu. Uygulamada küçük cemaatlerin, özellikle Hristiyan mezheplerinin bir yerleşim yerinde 500 üyeye ulaşmaları zor olduğu için kapanmaları gerekecek.

Yeni yasalar, kayıtlı dini örgütlerin, ibadet yerlerindeki etkinliklerden en az on iş günü önce yerel makamlara ve Devlet Din İşleri Komisyonuna bildirimde bulunmasını gerektiriyor. İhlaller, bireyler için 20.000 Som (228 ABD Doları) ve örgütler için 65.000 Som (743 ABD Doları) para cezasıyla sonuçlanıyor (Introvigne, 2025). Kırgızistan şartlarında bu cezalar oldukça ağırdır.

Sonuç

Uzun süren Sovyetler Birliği döneminde dinler ve dini faaliyetler kısıtlanmıştır. Kırgız Cumhuriyeti bağımsızlığının ilk yıllarında çıkardığı yasalarla, diğer Orta Asya ülkelerinden ayrı olarak politik ve ekonomik gelişme için liberal demokrasi modelini benimsemiştir. Diğer alanlarda olduğu gibi dini alanda da 1991 tarihli yasayla liberalleşmeyi benimseyen Kırgızistan kelimesinin tam anlamıyla laik bir sisteme geçmiş, her türlü dini aktiviteye serbestlik tanırken devletin tarafsızlığını korumuştur. Yasal olarak dinlere karşı kısıtlamaların olmaması, Kırgızistan’da demokratik değişimlerin olduğu yıllarda çeşitli dini akımların sayısının hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Geleneksel dinler olarak kabul edilen İslam ve Ortodoks Hristiyanlık yanında birçok yeni din ve mezhep de Kırgızistan’a gelerek serbestçe faaliyet göstermişler ve dinlerini yaymışlardır. Özellikle 1991-2000 yılları arasında birçok din değiştirme olayı yaşanmış, yeni dinler ve özellikle Protestan Hristiyanlık Kırgızistan vatandaşları arasında taraftar bularak ülkede kök salmıştır. İslami nüfus içinde de daha önce Kırgızistan’da olmayan Tebliğ Cemaati ve Selefiler gibi gruplar aktif olmuşlar ve taraftar kazanmışlardır.

Ancak ilerleyen yıllarda Kırgızistan’da dini özgürlüklerin çok geniş olduğu ve sınırlanması gerektiği birçok kesim tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Sonuç olarak 2008 yılında yeni bir yasa ile özellikle yabancı kökenli dinler ve mezhepler için birçok sınırlama getirilmiştir. Ancak din-devlet ilişkilerine ilişkin tartışmalar bitmemiş, 2014 yılında Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev din-devlet ilişkilerine dair yeni bir strateji ve yapılanma için düğmeye basmıştır. Bu strateji belgesi açıkça İslam inancı içinde Kırgızların geleneksel inancı olan akait olarak Maturidi ve fıkhı olarak Hanefi mezheplerinin

desteklenmesi gerektiğini söylemektedir (*Kontseptsiya Gosudarstvennoy Politiki Kirgızskey Respubliki v Religioznoy Sfere*, 2014). 21 Ocak 2025'te yasalara "Din Özgürlüğü ve Dini Dernekler Hakkında Kanun" ile devlet dini alanı kısıtlamaya devam etmiştir.

Bu çalışmada Kırgızistan'da özellikle bağımsızlıktan sonra dini durumdaki değişiklikler analiz edilmiş, din-devlet ilişkilerinin evreleri ele alınmıştır. Devletin dini hayatı ve grupları düzenleme gayretleri dini özgürlüklerin aşırılığı önleme ve toplum huzurunu koruma gerekçeleriyle kısıtlanması sonucunu doğurmuştur. Din-devlet ilişkileri sürekli gelişim içinde olup bu süreç sonuçlanmamıştır. Din-devlet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde sistemik, bölgesel ve yerel nedenlerin bir araya gelmesi, din alanında daraltıcı sonuçlar doğurmuştur. Sistemik olarak ABD'nin başını çektiği bir fobi olan İslami aşırıcılık, radikalizm, siyasal İslam korkusu en önemli etkidir. Batılılar tarafından özellikle 11 Eylül 2001'den sonra Afganistan'daki Taliban gibi bir rejimin Orta Asya'ya yayılma endişesi sürekli gündemde tutulmuştur. Hatta 2021 yılında Amerika ve NATO'nun Afganistan'ı terk etmesi ile Amerikalılara karşı savaşan mücahitlerin Orta Asya'ya geleceği ve laik rejimlerle savaşacakları senaryoları ileri sürülmüştür. İlginçtir ki bu gerekçelerle Kırgızistan'daki ABD, İngiltere ve Almanya büyükelçilikleri ve Batı kökenli veya destekli uluslararası ve yerel sivil toplum örgütleri din-devlet ilişkilerine dair yeni bir strateji yazılmasını maddi ve manevi olarak desteklemektedir.

Bölgesel etkenler arasında ise Rusya'nın ve diğer Orta Asya ülkelerinin Kırgız devletinin din politikalarına olan etkileri sayılabilir. Rusya ve diğer Orta Asya ülkeleri din alanında Kırgızistan'dan daha baskıcıdır. Örneğin, Tebliğ Cemaati sadece Kırgızistan'da yasal olarak serbesttir; diğer ülkelerde yasaklanmıştır. Kırgız siyasal eliti birçok bakımdan başka Rusya ve Kazakistan olmak üzere Orta Asya ülkelerinin dini politikalarından etkilenmektedir. Özbekistan ve Tacikistan'da olduğu gibi bazı bölge ülkelerinde İslami muhalefet ya da İslami tona sahip muhalefet hareketleri söz konusudur ve bu rejimlere tehdit oluşturmaktadır. Her ne kadar yukarıda açıklandığı gibi Kırgızistan Müslümanlarının siyasal bir talepleri olmasa da Kırgızistan devleti komşu devletler tarafından kendi din politikalarının takip edilmesi baskısı altındadır.

Devletin dini alanı düzenlenmek istemesinin üçüncü nedeni ise yereldir. Yerel düzeyde ise toplumun gözle görülür bir şekilde değişmesi, yani bir yandan İslamlaşması diğer yandan da yeni mezhep ve din taraftarlarının artmasıyla dini gruplar arasında çeşitli gerginlikler yaşanmaktadır. Kırgız siyasal eliti alışkın olmadıkları bu yabancı etkisindeki İslamlaşmadan rahatsız olmakta

ve İslamiyet'i millileştirmek istemektedirler; yani çarlık öncesi Kırgızların İslam anlayışına dönmek istemektedirler. Bu nedenle Tebliğ Cemaatinden olduğu bilinen Maksat Hacı 4 Mart 2014 tarihinde müftü yapılarak Tebliğ cemaatinin reforme edilerek Kırgızlaşması düşünülmüştür. Ancak 2025 yılında kabul edilen yeni yasa ile Tebliğ Cemaati'nin kapı kapı dolaşarak faaliyet yürütmesi yasaklanmış ve cemaatin aktiviteleri önemli ölçüde kısıtlanmıştır.

Geleneksel dinler olarak kabul edilen yerel İslam ve Ortodoksluk dışarıdan gelen yeni din ve mezheplerle rekabet edemedikleri için onlarla mücadelelerinde devleti kendi yanlarına çekmek istemektedirler. Bu nedenle devletin din alanını düzenlemesine tam destek vermektedirler. Yani, kendi dinini ya da mezhebini değil de diğerlerinin sınırlandırmasını isteyen gruplar devletin dini alana müdahalesi sonucunda dini özgürlüklerin sınırlandırılmasına neden olmuşlardır. Sonuç olarak Kırgızistan Orta Asya'nın hala en demokratik ve liberal ülkesidir ve din-devlet ilişkileri toplumda tartışılarak şekillenmektedir. Kırgızistan dini özgürlükleri ve pratikleri serbest bırakıp diğer yandan çatışmaları önleyecek çoğulcu bir toplum mekanizması geliştirebilirse hem dini özgürlükleri hem toplumsal barışı koruyabilir.

Kaynakça

- Abilov, S. (2010). *The Russian Influence over the Central Asian Countries in the Context of Kyrgyzstan*. The Journal of Turkish Weekly.
- https://www.academia.edu/8051581/The_Russian_Influence_over_the_Central_Asian_Countries_in_the_Context_of_Kyrgyzstan
- Antelava, N. (2006, August 7). Popular Kyrgyz Imam Shot Dead. *BBC News*. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/asia-pacific/5252688.stm>
- Artman, V. M. (2019). 'My Poor People, Where Are We Going?': Grounded Theologies and National Identity in Kyrgyzstan. *Europe-Asia Studies*, 71(10), 1734-1755. <https://doi.org/10.1080/09668136.2019.1656167>
- Constitution of the Kyrgyz Republic*. (2021). CIS-Legislation. <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=131962>
- Corley, F. (2014). Kyrgyzstan: Freeing Belief Communities from State Interference 'a Mistake'. *Forum 18 News*. https://www.forum18.org/archive.php?article_id=1932
- Crabtree, S. (2010, August 31). Religiosity Highest in World's Poorest Nations. *Gallup.Com*. <https://news.gallup.com/poll/142727/Religiosity-Highest-World-Poorest-Nations.aspx>
- Engvall, J. (2020). *Religion and the Secular State in Kyrgyzstan*. Central Asia-Caucasus Institute. https://www.foi.se/download/18.5484aa61725645f64f28d/1592307207108/Religion-and-the-Secular-State-in-Kyrgyzstan_Johan-Engvall-10-06-20_FINAL-wCover.pdf

- FETÖ PDY'i Savunan Tek Ülke Kırgızistan. (2016, July 27). Diyarbakır Söz. <https://www.diyarbakirsoz.com/gundem/feto-pdyi-savunan-tek-ulke-kirgizistan-157577>
- Finke, R. (2013). Origins and consequences of religious restrictions: A global overview. *Sociology of Religion*, 75(1), 1-28. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4214927/>
- Fox, J. (2008). *A world survey of religion and the state*. Cambridge University Press.
- Grim, B. J., & Finke, R. (2011). *The price of freedom denied: Religious persecution and conflict in the twenty-first century*. Cambridge University Press.
- History. (2025). State Commission for Religious Affairs of the Kyrgyz Republic. <http://religion.gov.kg/en/comission/history>
- Introvigne, M. (2025, March 6). Why the UN Are Concerned About Freedom of Religion in Kyrgyzstan. *Bitter Winter*. <https://bitterwinter.org/why-the-un-are-concerned-about-freedom-of-religion-in-kyrgyzstan/>
- Joldoshev, A. (2022). Kırgızistan'da Din-Devlet İlişkileri ve Laiklik Tartışmaları. *Ege Üniversitesi Türk Dnyası İncelemeleri Dergisi*. <https://doi.org/10.32449/egetedid.1171626>
- Kırgız Cumhuriyeti'nin 2021-2026 dini alandaki devlet politikası Stratejisi. (2021). Kırgızistan Adalet Bakanlığı. <https://cbd.minjust.gov.kg/30-159/edition/1098958/ru>
- Kırgızistan Türkiye'nin Deneyimlerinden İstifade Edecek. (2014). Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/kirgizistan-turkiyenin-deneyimlerinden-istifade-edecek/89250>
- Kırgızistan'daki Başörtüsü Yasağı Kaldırıldı. (2009, March 12). *CNN TÜRK*. <https://www.cnnturk.com/dunya/kirgizistandaki-basortusu-yasagi-kaldirildi-160781>
- Kırgızistan'da Yeni Din Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Kanunu Kabul Edildi. (2024). TRT Avaz. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kirgizistan-da-yeni-din-ozgurlugu-ve-dini-kurumlar-kanunu-kabul-edildi/676d496d6f4e8b75fb0d6e77>
- Kontseptsiya Gosudarstvennoy Politiki Kırgızskoy Respubliki v Religioznoy Sfere na 2014-2020gg. (2014). Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Komisyonu. <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/29d29cc9084693f52c879dafa977787e6cafaa8d.pdf>
- Kuru, A. T. (2009). *Secularism and state policies toward religion: The United States, France, and Turkey*. Cambridge University Press.
- Kyrgyz Republic 2012 International Religious Freedom Report. (2013). U.S. Department of State. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/208644.pdf>
- Kyrgyzstan Constitution (1993/2007). (1993). ACE Electoral Knowledge Network. <https://aceproject.org/ero-en/regions/asia/KG/kyrgyzstan-constitution-1993-2007/view?searchterm=russian>
- Kyrgyzstan: UN Rights Experts Dismayed by New Restrictions on Freedom of Religion or Belief. (2025). OHCHR. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/02/kyrgyzstan-un-rights-experts-dismayed-new-restrictions-freedom-religion-or>
- Matveeva, A. (2018). Radicalisation and Violent Extremism in Kyrgyzstan: On the Way to the Caliphate? *The RUSI Journal*, 163, 30-46. <https://doi.org/10.1080/03071847.2018.1453013>
- Pew Research Center. (2013, April 30). *The World's Muslims: Religion, Politics and Society*. <https://www.pewresearch.org/religion/2013/04/30/the-worlds-muslims-religion-politics-society-beliefs-about-sharia/>

- Pew Research Center. (2019). *A closer look at how religious restrictions have risen around the world*. <https://www.pewresearch.org/religion/2019/11/15/a-closer-look-at-how-religious-restrictions-have-risen-around-the-world/>
- Peyrouse, S. (2020). Central Asia: Mismanaging religion. *Eurasianet*. <https://eurasianet.org/central-asia-mismanaging-religion>
- Presidential Decree of the Kyrgyz Republic 'About Structural Divisions of the Office of the President of the Kyrgyz Republic'*. (n.d.). CIS Legislation. <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=112168>
- Reuters. (2024, March 14). *Kyrgyzstan parliament adopts Russian-style "foreign agents" bill*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kyrgyzstan-parliament-adopts-russian-style-foreign-agents-bill-2024-03-14>
- Toft, M. D., Philpott, D., & Shah, T. S. (2011). *God's century: Resurgent religion and global politics*. W. W. Norton & Company.
- Türk Cumhuriyetleri Anayasaları*. (2012). TÜRKPA.
- Ukaz Prezidenta Kyrgyzskoj Respubliki ot 10 aprelja 2025 goda № 126 "O Nacional'nom agentstve po delam religij i mežetničeskih otnošenij pri Prezidente Kyrgyzskoj Respubliki"*. (2025, April 10). Informacionnaja sistema PARAGRAF. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36439733
- Valle, S. (2021). Central Asia and the Shanghai Cooperation Organization: Counterterrorism and religious extremism. *RSIS*. <https://www.rsis.edu.sg/ctta-newsarticle/central-asia>
- Yusupov, A. (2025, April 14). *V Kyrgyzstane sozdano Nacagentstvo po delam religij i mežetničeskih otnošenij*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/ru/мир/в-кыргызстане-создано-нацагентство-по-делам-религий-и-межэтнических-отношений/3537786>
- Wilson, D. (2024a, January 16). *These Are The Most Secular Countries in the World, 2024*. CEOWORLD Magazine. <https://ceoworld.biz/2024/01/16/these-are-the-most-secular-countries-in-the-world-2024/>
- Wilson, D. (2024b, April 7). *World's Most (And Least) Religious Countries, 2024*. CEOWORLD Magazine. <https://ceoworld.biz/2024/04/08/worlds-most-and-least-religious-countries-2024/>
- Wormald, B. (2013, April 30). Beliefs About Sharia. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/religion/2013/04/30/the-worlds-muslims-religion-politics-society-beliefs-about-sharia/>
- Zakon Kırğızskoy Respubliki o Svobode Veroispovedaniya i Religioznih Organizatsiyah v Kırğızskoy Respublike* (No. 282, Aralık 2008). <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/2c953645db66f1e1e477a011595a18f400de0e17.pdf>
- Zakon Kr Ot 21 Janvarja 2025 Goda № 18 "O Svobode Veroispoved"*. (2025). <https://cbd.minjust.gov.kg/4-5465/edition/25082/ru>
- 2008 Report on International Religious Freedom—Kyrgyz Republic*. (2008). Refworld. <https://www.refworld.org/reference/annualreport/usdos/2008/en/62796>